

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2018/2

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Balázs-Hajdu Péter
Bozsoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálffy Eszter
Pap Balázs

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borító
Simor Kamilla

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság u. 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

EFOP-3.4.3-16-2016-00005

Korszerű egyetem a modern városban: Értékközpontúság,
nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

BOGNÁR PÉTER	
Alfabetizáció a késő középkori, kora újkori Magyarországon	7
GESZTELYI HERMINA	
Mit keres a szoknya az asztalon?	
Bethlen Kata fogarasi adományainak elemzése.....	23
SZABÓ-REZNEK ESZTER	
K. Papp Miklós és egy értelmiségi hálózat	
A kulturális elit alakulása és működése a 19. század végi Erdélyben	35

KRITIKAI LAPOK

SZOLNOKI ANNA	
A filológia piacán: kettő lett, maradhat?	
(<i>Kazinczy Ferenc művei, Költemények I-II.</i> , s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 2018.)	49
FARKAS EVELIN	
Karakterkörkép	
(KUCSERKA Zsófia, <i>Könyvbe vésett jellemek: A szereplői karakter Kemény Zsigmondnál és a 19. századi magyar regényben</i> , Bp., Ráció, 2017.)	61
ZSEMBERY BORBÁLA	
A „Jókai-küldetés”, avagy mi legyen Jókai Mórral?	
(<i>A kispróza nagymestere: Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról</i> , szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városáért Közalapítvány, 2018.)	67

HASZNOS MULATSÁGOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER	
Balassi Bálint ekhós versei és a közköltészeti hagyomány	75

FILLÉRTÁR

KÖLCSEY FERENC	
Rövid Laistroma a' Debreczeni Grammatika' hibás állításainak	91
KÖLCSEY FERENC	
Rövid Lajstromok, a' Cons[iliarius]. Aranka György Grammat[ika]. hibáinak, az Erdélyi Társaság' Első Kötetében.....	101
ONDER CSABA	
Két Kölcsey-kézirat a nyelvújítási harcok időszakából.....	105

Szabó-Reznek Eszter

K. Papp Miklós és egy értelmiségi hálózat A kulturális elit alakulása és működése a 19. század végi Erdélyben

A kiegyezés utáni Kolozsvár egyik legfontosabb napilapjának, a *Magyar Polgár* szerkesztője, K. Papp Miklós egyik alkalommal azzal a kijelentéssel zárta rövidre a rivális *Kelet* című folyóirattal zajló polémiáját, hogy nincs ideje vitakozni, hiszen tizenegy választmány, egylet és bizottság tagja.¹ A lapalapító-főszerkesztő – és még megannyi szerepet kipróbáló – K. Papp ritkán mulasztotta el hangsúlyozni aktív közéleti és kulturális részvételét, kapcsolatainak kiterjedtségét. A dési kereskedőcsaládban született szerkesztő Kolozsváron kezdte tanulmányait, de gyenge egészségi állapota miatt házitánulóként folytatta.² A kiegyezés után, 1867-ben alapította az ellenzéki *Magyar Polgárt*; az első szám 1867. március 27-én jelent meg. Péchy Manó erdélyi királyi biztos hivatalba lépésekor a következőképpen nyilatkozott róla (miközben egy kormánypárti lap indítását javasolta): „nagyon élénk lap, csaknem az utcáról van szerkesztve, mindent figyelemmel kísér, felkajtat minden lehető körülményt, magának mindenfelől közléseket szerez, s a kíváncsiságot rendkívül ingerli.”³ A *Magyar Polgár* mellett volt néhány egyéb hosszabb-rövidebb ideig tartó lapalapítási kísérlete:

1 *Magyar Polgár*, 9(1875), jan. 28.

2 K. Papp (1837. okt. 29. – 1881. máj. 12.) műveltségének, tanultságának problémája gyakran előtérbe került; a *Magyar Polgár* rivális lapja, a *Kelet* egyetemen képzett szerkesztői nem tekintették K. Pappot a maguk körébe tartozó értelmiséginek, illetve úgy gondolták, hogy a színház ügyeibe sincs jogosultsága beleszólni éppen emiatt. Ez különösen kiéleződött akkor, amikor a *Magyar Polgár* szerkesztője megjelentette *Ha én a kolozsvári színház igazgatója volnék* cikksorozatát, amelyben saját elképzeléseit írta meg a színházi vezetésről, és egyúttal pályázni akart a színház vállalkozó igazgatói pozíciójára, a az az épület bérlése mellett gazdálkodott volna a szubvencióval, megszervezte volna a társulatot, illetve vezette volna az intézményt. A *Kelet* megjegyezte, hogy „nem tartjuk magunkat sem hivattaknak, sem képesítetteknek, hogy az aprólékosságig terjedő tanácsokat osztogassunk, vagy éppen művezetőket vagy vállalkozókat ajánljunk.” (*Kelet*, 4(1874), jan. 21.) De a *Magyar Polgár* csípős válasza nem maradt el ez esetben sem. „Van még egy szép jellemvonása a *Keletnek*, mely abból áll, hogy engemet minden alkalommal úgy állít vagy állíttat olvasó közönsége elé: mint egy neveletlen, szívtelen, együgyű, bárgyú, tudatlan számár embert. Ha a *Kelet* érdemes szerkesztője, kinek tehetségeit én mindig elismertem és elismerem, azt hiszi, hogy az én fogyatkozásaim, tudatlanságom az ő nevének díszét emeli, ha az én számárságom őt, mint egyetemi tanárt bölcsőbbé teszi [...], ám teljék benne kedve [...]” (*Magyar Polgár*, 8(1874), febr. 1)

3 A *Korunk* folyóirat 1867/90-es számából idézi PÁL Judit, *Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, Erdélyi Tudományos Füzetek, 2010, 415.

a *Jónás Lapja* (1873) című hetente megjelenő politikai néplap (a Jónás a szerkesztő egyik ismert álneve volt), a *Polgár* irodalmi mellékleteként funkcionáló *Hölgyfutár* (1876–1878), valamint K. Papp történelmi (forrás)kutatók iránti elkötelezettségét jelző, és ennek nyilvános teret adó *Történelmi Lapok* (1874–1876). A lapszerkesztő párhuzamosan többszerepet próbált ki és működtetett, egyszerre több (szakmai) fórumban vett aktívan részt – és ezek a körök gyakran metszették egymást. Tagja volt a marosvásárhelyialapítású Kemény Zsigmond Társaságnak, amelynek elnöke, Tolnai Lajos gyakran írt a *Hölgyfutár*-ba. Ugyanakkor a Petőfi Társaságnak is tagja volt, és igyekezett a zújonnanszerzett kapcsolati tőkéjéből lapja számára szerzőtrecrutálni, a Társaság ülései során „jeles tollú írókat nyert meg”.⁴

A szerkesztő, történész, író, drámaíró, politikus és főként kulturális szervező K. Papp Miklós által sajátos betekintést nyerhetünk az erdélyi kulturális élet dinamikájába, alakulásába, nemcsak az általa befolyásolt sajtóbeli és színházi nyilvánosságon keresztül, hanem kapcsolati hálóján keresztül is. A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött hagyatéka is mutatja ennek kiterjedtségét: 1860 és 1879 között 662-en küldtek neki levelet.⁵ A hagyatékban ugyan csupán a hozzá intézett levelek találhatók meg, de a több ezernyi oldal alapján állíthatjuk, hogy a nagy részükre válaszolt is, azaz aktív, kétoldalú levelezésről beszélhetünk. Ennek teljes, kritikai jellegű feldolgozása, esetleges kiadása még várat magára, és számos kutatói lehetőséget kínál. A levelezést ráadásul kiegészítik a *Magyar Polgár* ugyanitt megtalálható szerkesztőségi iratai, a szerkesztő személyi iratai, jegyzetei, feljegyzései, lehetővé téve a szerkesztői, újságalapítói pálya megrajzolását, a karriertörténelmi elemzést.⁶ A levelezés, a szerkesztőségi iratok és a *Magyar Polgár* összehasonlító elemzése megmutathatja a sajtó működésének mechanizmusait a 19. század második felében. Kérdés, hogyan befolyásolják a magánlevelek a nyilvánosságot, hogyan áll össze egy nyomtatott napilap, milyen elvárások és elvek mentén alakul a honorárium kifizetése, kik válnak a lap állandó szerzőivé, milyen kapcsolatok alakulnak ki egyes folyóiratok között. Árnyalható a kapcsolatok alakulási folyamata, de a kolozsvári színház működése is jobban érthető a K. Papp-hagyaték értelmezésével. A *Magyar Polgár*-ban a színikritikák mellett rendszeresen lehetett olvasni a belső vitákról, a vezetés dilemmáiról – nem véletlenül tekintették a színház félhivatalos orgánusának. Ezen túl K. Papp, ahogy erről a későbbieknek részletesebben is szólunk, szoros kapcsolatban állt a színház vezetésével a színészekkel; befolyása számos színészi karrier alakulásában tetten érhető.

Tanulmányomban a fent vázolt kérdésekre keresem a választ. A források megmutatják az erdélyi – és szűkebben kolozsvári – értelmiségi csoportok alakulását, a közös fórumokat, amelyeknek tagjai voltak, befolyásukat és szerepköreiket. Emellett

4 Köztük Dux Adolf, Törs Kálmán, Lanka Gusztáv, ifj. Ábrányi Emil, Szana Tamás. (*Hölgyfutár*, 2(1877), jan. 11.)

5 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL), P 2269 – K. Papp Miklós hagyatéka, 1. tétel: K. Papp Miklóshoz intézett levelek (1860–1879). A tétel 672 egységet tartalmaz, ezek között egy befejezetlen és azonosítatlan levél van, további kilenc pedig hivataloktól, egyletektől érkezett.

6 MNL, P 2269, 2. tétel: K. Papp Miklós személyi iratai (fényképe, egyleti és bizottsági tagsági iratok, kolozsvári polgárságáról igazolás stb.); 10. tétel: A „Magyar Polgár” című lap szerkesztőségi iratai.

egy önmagát sok szerepben kipróbáló kulturális vállalkozó (történész, író, drámaíró, színikritikus) profilját is kirajzolják. Az irodalomtörténet-írás – mely maga is egy professzionalizációs folyamat során vált szét más diszciplínáktól és lett szakmává – K. Papp Miklós profilját „letisztította”, a lapalapítói, -szerkesztői hivatást emelte ki a többi szerep közül. A levelezés éppen ennek sokrétegeúségére enged következtetni, és egyben rámutat az irodalomtudomány specializációjából következő módszertani sajátosságokra és problémákra.

Először K. Papp Miklós levelezéséből kiindulva az 1860-as és 1870-es évek erdélyi kulturális elitjének alakulását, a városokon és társadalmi rétegeken átívelő interakciókat vizsgálom, úgy, hogy a *respublica litteraria* működés mintáinak öröklődését és átalakulását követem nyomon a levelekben. Ezt követően egy adott intézmény, a kolozsvári színház működésében keresem ezt a mintázatot. A színház kapcsolathálóját azokon a leveleken keresztül elemzem, amelyek színészekről, igazgatóktól érkeztek, akik hol a jóakaró barátot, hol a színházi ügyek bennfentesét, de főként a befolyásos szerkesztőt látták K. Pappban. A *Magyar Polgár* fontos kontrollforrás tekintetben, így látszik majd igazán az interakciók eredménye: a levelek hatására mi jelent meg a sajtóban, és ennek következtében mit – és főként kit – láthatott a közönség a színpadon.

Könyvet könyvért, barátságot barátságért. Levelezés és kapcsolatháló

Noha a kölcsönös segítségen alapuló *respublica litteraria* virágkora időben korábbra esett, modelljesokáig érvényes maradt; elgondolkodtató távlatokat nyújt akár a 19. század közepén zajló folyamatok megértéséhez is. A tudósok világát a mindennapi világ normáitól elkülöníteni igyekvő, a tagok közötti együttműködésben és kapcsolattartásban megragadható társadalomnak, noha elvben szintén egalitárius alapon működött, megvolt a saját hierarchiája – ami azonban nem minden esetben egyezett meg a külvilág rendjével. A kapcsolati tőkének meghatározó szerepe volt a tudósok e köztársaságában, a közösséghez tartozáshoz nem feltétlenül volt szükség arra, hogy valaki író vagy tudós legyen; annak része lehetett a tagokkal való – főként levelezésen keresztül megvalósuló – kapcsolat által. Ennek társadalmi vonatkozásait vizsgálva Anne Goldgar az intézmények által sokáig kevésbé összefogott, fragmentált tudósi társadalom tagjai közötti köteleket a kölcsönös támogatás elvével magyarázza, „lekötelezett közösségnek” nevezi, amely egy „lekötelezettségi hálózat” mentén működött,⁷ betartva az „utilité, politesse, honnêteté” hármását, a *respublica litteraria* kölcsönösségen alapuló értékrendjét. A sajtó egyre határozottabb térnyerésével és a gyors információcserre lehetővé tételével nemcsak a társadalom strukturális átrendeződésére volt hatással – egyszerre alakítva és megjelenítve ezt a folyamatos

⁷ GOLDGAR, ANNE, *Impolite Learning. Conduct and Community in the Republic of Letters, 1680-1750*, New Heaven, London, Yale University Press, 1995. A „network of obligation”-ról l. különösen az első fejezetet: *Philosophical Transactions: The Republic of Letters as a Community of Obligation*.

polémiákkal, a nyilvános „okoskodással” – hanem a külvilágtól önmagát részben elhatároló *respublica litteraria* belső dinamikáját is megbontotta.⁸

K. Papp, a sajtó nyilvánossága által (és a nyilvánosság felett) jelentős befolyással bíró szerkesztő az arisztokrácia tagjaival és a honorácior értelmiséggel is kapcsolatban állt. A hagyatékában lévő levelek kirajzolják azokat a régiókon átívelő vonalakat, amelyek a rendi és a honorácior elit tagjaival egyaránt összekötötték a kolozsvári szerkesztőt, és körvonalazzák azt az éppen a *respublica litteraria* kölcsönösségen alapuló és sok tekintetben egalitáriánus elve mentén kiépülő (ugyanakkor az egyleti működéshez is hasonlítható) kapcsolathálót, amelynek általában csak lecsapódását látjuk a sajtóban.

A hagyaték, ahogy említettem, a K. Pappnak címzett leveleket tartalmazza csupán, s noha ideális esetben szükség lenne az általa írottakra is ahhoz, hogy egy-egy levelet kontextualizáljunk és megértsünk, első lépésként ezek hiányában is számos jelzésértékű információval találkozhatunk. Elsősorban a zirodalomhoz, színházhoz, újságírásához, kutatáshoz kapcsolódó levelekre figyelek, emellett érdekes a feladók lakhelye és a feladás városa is, hiszen megmutatják a mentális térben a levelek által összekapcsolt, akár térképre is vetíthető közösséget. A Kolozsvárról érkező leveleken kívül Erdély különböző városaiból, Pestről, illetve a 19. századi Magyarországi városokból címeztek levelet K. Pappnak, és néhány külföldi – Romániából, az Egyesült Államokból, Olaszországból címzett – levél is megtalálható a hagyatékban. Ugyanakkor a megszólításokra is érdemes odafigyelni; ezek arról árulkodnak, hogy éppen milyen szerepben szólították meg K. Pappot – szerkesztőként, íróként, történészként vagy akár színikritikusként; szakmai vagy személyes levelekről van-e szó, mennyire formális, illetve mennyire közeli volt a levelezőtársak közötti viszony. Vannak olyan esetek, amikor a „tisztelt Papp úr” néhány levélváltás után „édes Miklósom”-má vagy „drága barátom Miklós”-sá alakult. Szinnyei Józseffel például a mellett, hogy szakmai kapcsolatot épített ki, igen hamar közeli barátságba került, ahogy erről Péter Edit írt részletesen.⁹ A megszólítások, titulusok a kapcsolatháló struktúrája mellett a társadalom szerveződését, a korábbi, rendi szerepkörök átalakulását is körvonalazzák. A hagyaték majdani feldolgozásakor érdemes lenne elemezni azt a szempontot, amelyre Kövér György hívta fel a figyelmet: a 18. század közepétől felfelé irányuló eltolódás figyelhető meg a titulusok használatában; mindenkit egy fokkal magasabb címmel szólítottak meg, mint ami megillette volna a történeti-jogi rendben elfoglalt helye alapján.¹⁰ Eza K. Papp-levelezés tekintetében különösen a párhuzamos szerepkörök felfejtésekor lehet érdekes: hogyan alakul a hibrid, rendi-szakmai identitású levelezőtársak megszólítása, esetükben melyik szerep kerül előtérbe. A dualizmus korában az úri viselkedés már nem kapcsolódott feltétlenül a nemesi címhez; a z az úri viselkedés a történeti-jogi rendiségből viselkedésszociológiai rendiséggé alakult

⁸ Lásd GOLDGAR, *i. m.*, 54–114.

⁹ Péter Edit a levelezés egy kis szeletét dolgozta fel K. Papp és Szinnyei József szakmai viszonyát, illetve személyes ismeretségét elemző tanulmányában. (PÉTER Edit, *K. Papp Miklós és Szinnyei József levelezése*, ME.dok, 2013/4, 17–24.)

¹⁰ KÖVÉR György, *Ranglétra és középosztályosodás a reformkortól az első világháborúig*, Századvég, 1999/14, 3–19.

át, és az úriember kategóriájába kerültek mindazok, akik valamilyen egyesület tagjai voltak.¹¹

Az áttekintett levelek egy része a munkatársaival (írókkal, újságírókkal) élénk kapcsolatot fenntartó szerkesztő alakját körvonalazzák. Ezek csoportja nem homogén, voltak olyanok, akik szívességből, K. Papp felkérésére írtak, sokan viszont szorult helyzetben kértek honoráriumot, mint Balázs Sándor – „más körülmény között isten látja, mit sem kérnék [...], most azonban a nyomorúság kényszerít”¹² – vagy Jakab Ödön (aki elsősorban K. Papp rövid életű irodalmi folyóiratában, a *Hölgyfutárban* publikált rendszeresen) – „Előre bocsátom: ne gondolja Ön, hogy én az engem szerető, jó embereket »pumpolni« akarom. Nem! Eddig sem kértem Öntől semmit munkáimért s ezután sem kérek, mikor kerülhetem”.¹³ Indali Gyula pedig felháborodott levelet írt a szerkesztőnek azért, mert szerinte „majdnem hét, sűrű nagy ívre terjedő eredeti elbeszélés s 4 eredeti költemény [...] már a mennyiségénél fogva is többet érdemelt volna 25 forintnál”.¹⁴ Úgy tűnik, a honorárium összege változó volt, nem volt előre megbeszélve, és nem is igényelte mindenki – vagy legalábbis nem minden alkalommal.

K. Papp a folyóiratok mellett a 60-as évek közepén a *Kolozsvár Nagy Naptárát*, majd a *Magyar Polgár Kis- és Nagy Naptárát* szerkesztette, melyek „irodalmi része kielégíthette a magasabb igényeket is” és „valóságos évkönyve volt az Erdélyrészi neves írók jobb termékeinek”.¹⁵ Ebbe kért egy dolgozatot báró Bánffy Bélától, aki szabadkozások közepette – arra hivatkozva, hogy eddig csupán hírlapi csekélyégeket írt – küldte el írását,¹⁶ de báró Bánffy Dezső is küldött neki – álnév alatt írt – beszámolót a Magyar Országos Segélyező Nőegyletre vonatkozóan.¹⁷ Gróf Kornis Vilma egy Jókai-íróról szóló naplójegyzetet juttatott el Kolozsvárra (éppen Bánffy Dezső által), és arra kérte K. Pappot, hogy ha a *Magyar Polgárban* nem lenne rá igény, segítsen elhelyezni valamelyik szépirodalmi folyóiratba, a *Nefejejtsbe* vagy a *Családi Körbe*.¹⁸ A kolozsvári lapszerkesztő a régia risztokrácia számos tagjával kapcsolatban állt, amit, ahogy a fenti példák is mutatják, gyakran szakmai tökévé forgatott. A levelezésnek ez a része a tágabb értelemben vett irodalom körül forog; az irodalomról, írásról, források megszerzéséről, publikálásról, könyvkiadásról, könyvek cseréjéről szóló levelek tartják fenn ezeket a kapcsolatokat, és ezzel az ürüggyel lehet újabb kapcsolatokat kialakítani, amelyekeken keresztül K. Papp önmagát is központi figurává emelte: gyakran ő maga tematizálta a kapcsolatait, feladatot, tanácsot adott, megoldást javasolt, problémákat oldott meg – ő lett e hálózat egyik fontos csomópontja.

11 GYÁNI Gábor, KÖVÉR György, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Bp., Osiris, 2006, 96–99.

12 MNL, P2269, Balázs Sándor levele K. Pappnak, Pest, 1864. júl. 3.

13 MNL, P2269, Jakab Ödön levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1877. szept. 11.

14 MNL, P2269, Indali Gyula levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. jan. 27.

15 Hegyesy Vilmos K. Pappra emlékező tárcájából, *Magyar Polgár*, 15(1881), febr. 13.

16 MNL, P2269, báró Bánffy Béla levele K. Pappnak, é.n.

17 MNL, P2269, báró Bánffy Dezső levele K. Pappnak, Apanagyfalu, 1879. okt. 7.

18 MNL, P2269, gróf Kornis Vilma levele K. Pappnak, é.n.

Az irodalom és a tudományos, történelmi dolgozatok köré csoportosuló kapcsolatok a *respublica litteraria* egykori hagyományának logikájába illeszthetők be a „szívességet szívességért, könyvet könyvért, barátságot barátságért” („service for service, book for book, friendship for friendship”) elvet követve.¹⁹ Ezt fogalmazta meg és támasztotta alá gesztusával Halmágyi Sándor ügyvéd, író is, akinek K. Papp küldött egy tiszteletpléjányt *Az 1735-iki zendülés története* című történelmi korrajzából. Halmágyi barátságuk jeléül elfogadta azt, és „minthogy ezen udvariasságot illik viszonzni”, ő is küldött egy példányt egyik saját munkájából.²⁰ A kolozsvári szerkesztő, aki fiatalon, miután gyenge egészségi állapota miatt nem fejezhette be iskolai tanulmányait, autodidaktaként történelmi tanulmányokba kezdett, *Történelmi Lapok* cím alatt, a *Magyar Polgár* mellékleteként 1874-ben indított egy hetilapot, amelyben Erdély múltjára vonatkozó forrásoka közölt, ezzel a vállalkozással mintegy folytatva gróf Mikó Imre hasonló kezdeményezését, az *Erdélyi történelmi adatok* négy kötetét. K. Papp ugyan nem reflektál arra, hogy az erdélyi nemesség által elindított hagyományt visztovább (Mikó magát Benkő József utódjának tartotta a „kútfőnyomozás” terén²¹), de a Mikóval való kapcsolata nem merül ki ennyiben; erről részletesebben később lesz szó.

A *Történelmi Lapok* tartalommal való feltöltése állandó kutatómunkát igényelt szerkesztőjéről, a „történelmi búvárlatok” során folyamatosan bővülő kapcsolathálóján keresztül lehetősége volt családi levéltárakban kutatni, családi dokumentumokhoz hozzáférni. A számos forrást közlő melléklet nagy részét a Wesselényi család zsigódi levéltárában való kutatás eredményei tették ki, és – nyomda tulajdonos is lévén – K. Papp ezekből külön kötetben is adott ki részleteket (ahogyan a *Történelmi Lapok*at is kiadta kötetbe fűzve). Az 1876-os *B. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnperét* báró Wesselényi Miklósnak és báró Wesselényi Bélának ajánlotta. A Wesselényiek ebben az esetben mecénásokként jelentek meg, de nem anyagi hozzájárulásukért, hanem a családi levéltár megnyitására illette őket köszönet: „A nagy Wesselényi Miklós fia inak előzékeny szívességeit, barátságos jóindulata tannnyiszor volt már alkalmam élvezni, hogy midőn e munkát nékiek ajánlom: csak hálás tiszteletemnek adok kifejezést. Ők voltak szívesek előttem a zsigódi nagybecsű levéltárt megnyitni s ezzel lehetővé tették: hogy hazai történetünket és általában a magyar irodalmat számos rendkívül érdekes adattal ismertessem meg.”²²

Nem a Wesselényi család az egyetlen, amelynek anyagához K. Papp hozzáfért. Két levél maradt fenn Kispál Lászlótól, 1875-ből, illetve 1877-ből, fiától, Kispál Sándortól pedig négy levél az 1876–1878 közötti időszakból, amelyekben azokat a családi leveleket, régi okmányokat és Újfalvy Krisztina, a dédnagya nyhat írását kérték vissza, amelyeket a *Történelmi Lapok*ban való publikálás erejéig kölcsönöztek. Ez a K.

19 GOLDGAR, *i. m.*, 26.

20 MNL, P2269, Halmágyi Sándor levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1868. máj. 6.

21 Lásd T. SZABÓ Levente, *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, KOMP-PRESS, Korkunk 2008, 54–55. Emellett Mikóról: EGYED Ákos, *Gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije*, Sepsiszentgyörgy, Charta, 2007.

22 B. WESSELÉNYI Miklós *Hűtlenségi bűnpere*, Kolozsvár, nyomtatott K. Papp Miklósnál, 1876.

Pappba vetett bizalmat is mutatja: azon túl, hogy több család is megengedte, hogy könyvtárában kutasson, hosszabb időre, elhoza talra is kölcsönöztek számára iratokat. A Szőkefalvánkelt levelekben azonban felszólították, hogy küldje vissza a Kispál Sándor szerint „erővel vissza tartott” dokumentumokat, különben kénytelenek bepeprelni őt – hiszen a becsületesség fontos tulajdonság volt ebben a kölcsönösség által fenntartható kapcsolathálóban.

Deák Farkas, a Magyar Történelmi Társulat tagja és a társulaton belül K. Pappnak is tagtársa (a társulat egyik alapító tagja pedig maga gróf Mikó Imre volt) éppen erre a kölcsönös segítségre utalt, amikor ezt írta a szerkesztőnek: „ha ön kedvembe jár, annyi érdekes másolást küldök, hogy két évig is lesz közölnivalója [...] Továbbá tudatom, hogy báró Nyáry Albert [...] szívesen megküldi önnek az *Archeológiai Értesítőt*, ha ön előbb megküldi a *Tört. lapok* ez évi folyamát.”²³ Bakk Endre vízaknai plébános segítette neki hozzájutni egy könyvhöz, kapcsolataba lépett a tulajdonosával, és rajta keresztül K. Papp is megismerte őt, de ezúttal Bakk is kért valamit cserébe. Bakk épp Vízakna monográfiáján dolgozott, ezért arra kérte a szerkesztőt, ha van régi okmánya Vízaknáról, küldje el, mert „ahány okmányt szerencsés leszek Vízaknát érdeklőleg kapni, én is annyit fogok innen küldeni”. K. Papp teljesítette kérését: publikálásra szánt levelet küldött Mihály vajdától.²⁴ A kapcsolathálón belüli segítség tehát lekötelezettséget jelentett, amit a közösség elvei alapján viszonzni kellett.

K. Papp egy kézfogásnyira volt Kossuthtól Ihász Dániel ezredesen keresztül, aki a levelezésük alatt a munsummanoi gőzfürdőbe kísérte Kossuthot. A „politesse”, az udvariasság, szívélyesség elvét jól példázza levelezésük. A kolozsvári szerkesztő felajánlotta, hogy elküldi Beysh [Beythe] András füveskönyvét Kossuthnak, de az nem fogadhatta el ajándékba ilyen értékes könyvet, csupán kölcsönbe. Már azért is „genírozva” érezte magát, amiért a *Magyar Polgárt* szívességből küldte neki rendszeresen a szerkesztő. Ihász szerint „Kossuth annak szerkesztését nemcsak dicséri, de az egész országban a legjobb provinciális lapnak tartja”, és csupán azért nem mondja vissza, hogy ne sértse meg vele K. Pappot. Mindezek után jelzésértékű Ihász levelének lezárása: küldött egy cikket a *Magyar Újságnak* Kossuth fogadtatásáról, s ha K. Papp levelét – melyben a kontextusból következtetve felajánlotta az értékes könyvet – előbb kapta volna meg, a cikket a *Magyar Polgárnak* küldte volna.²⁵

A levelek egy másik része a könyvek körül forog: K. Papp Leöwey Klárának és a Teleki grófkisasszonyoknak Kendilónára küldött könyveket, cserébe arra kérte a nevelőnőt, hogy írjon neki Teleki Blanka fogságáról, hiszen ő közelről látta az eseményeket.²⁶ Személyesen többször is ellátogató Kendilónára, és egy másik Telekivel, gróf Teleki Sándorral is élénk kapcsolatot tartott fenn. A gróf gyakran publikált tárcát a *Magyar Polgárban*, széles ismeretségi körrel rendelkezett, és a záltal, hogy a sajtó nyilvánosságában olyan sok szó esik kettejük közeli barátságáról, K. Papp őket is kisajátítja saját nevéhez, virtuális kapcsolati tőkéjéhez. Ennek leglátványosabb

23 MNL, P2269, Deák Farkas levele K. Pappnak, Budapest, 1876. júl. 15.

24 MNL, P2269, Bakk Endre levele K. Pappnak, Vízakna, 1877. dec. 3.

25 MNL, P2269, Ihász Dániel levele K. Pappnak, Munsummano, 1871. aug. 29.

26 MNL, P2269, Leöwey Klára levele K. Pappnak, Kendilóna, 1877. jún. 27. és júl. 1.

példái Liszt Ferenc kolozsvári fellépéseinek sajtóbeli megjelenései: Teleki és Liszt magánlevelezésének átkerülése a sajtó nyilvános terébe, valamint a hozzájuk fűzött reflexiók.²⁷

K. Papp regényei szintén feltűntek a levelezésben, a lapszerkesztő többé-kevésbé sikeresen kipróbálta magát ezen a téren is, írt pár kötetnyi történelmi elbeszélést és korrajzot, illetve néhány – előzőleg tárcában megjelenő, majd külön kötetben kiadott – nem történelmi tárgyú regényt és több drámát, amelyek közül hármat kolozsvári színpadon is játszottak. 1876-ban tagja lett a Petőfi Társaságnak, valamint erdélyi megfelelőjének, a Kemény Zsigmond Társaságnak. A tagság azt is jelentette, hogy kapcsolathálója kiszélesedett: a *Magyar Polgár*ban többször is írt arról, hogy budapesti útjai során megnyert néhány szerkesztőt a társaságból a lap részére; közülük valóban többen is publikáltak a kolozsvári lapban. Ugyanakkor K. Papp is szélesebb körben ismertté vált: Dux Adolf levelet írt K. Pappnak, hogy a *Pester Lloyd*ban megpróbálta ismertetni irodalmi munkásságát, és kérte, segítsen hozzáférni a többi – főként történelmi tárgyú – írásaihoz, illetve jelezte azt is, néhány regényét már megszerezte egy könyvárus barátjától.²⁸ Gróf Bethlen Miklósné, Petrichevich-Horváth Ida, aki Izidóra álnév alatt publikált, a mellett, hogy a *Hölgyfutár* ötletét dicsérte, beszámolt róla, hogy éppen befejezte *Törvénytörés otthon* című regényét, melynek hatására kérte K. Pappot, tartsa be ígéretét és írjon emlékalbumába. Ezzel nyilvános írói teljesítménye rendi privát szokásba fordult.²⁹

K. Papp levelezése azt mutatja, a sajtónyilvánosság által dominált közegben tovább éltek a *respublica litteraria* „utilitét, politesse, honnétet” hármasan és a kölcsönös segítség elvén alapuló működés módozatai. Az irodalom, kutatás, írás köré szerveződő levelek által kialakuló kapcsolatháló tagjai időnként más-más szerepben leveleztek egymással, láthatóvá téve a többféle, rendi és szakmai elemből álló szereprepertoár sokféleségét. K. Papp sokarcú kulturális vállalkozóként tűnik fel; szerkesztői-szakmai szerepkörét árnyalja a levelezésből kirajzolódó politikus, történész, író képe. De végigkövethetjük színházi szakemberré válását, valamint drámaírói pályafutásának elindulását is, amit egyik levelezőtársának köszönhetett.

27 Liszt neve az 1879-es kolozsvári koncertjén kívül is előtérbe került a lapban. 1877-ben egy tanítványa, Remmerth Márta koncertezett a városban, többek között Liszt I. Magyar Rapszódiaját játszotta, ami a város tekintetében különös jelentőséggel bírt, hiszen „Liszt e művet Kolozsvárt írta s Teleki Sándornak ajánlotta.” (*Magyar Polgár*, 11(1877), jan. 30.) Teleki a koncert margójára írt, a *Hölgyfutár*ban megjelent tárcájában a zenemű keletkezési történetét foglalta össze: évekkorábban, egy kolozsvári beszélgetés során a gróf megemlítette Lisztnek a virtuóz koltói cigányokat, a zeneszerző hallani kívánta őket, ezért a gróf rögtön utánuk küldetett. Amikor a zeneszerző meghallgatta játéukat, Teleki leírása szerint romantikus ihletettséggel elvonult egy üres szobába és megkomponálta a rapszodiát. Ez a tárca egy hosszabb párbeszéd kiindulópontja lett, Liszt nem sokára levélben válaszolt Telekinek, aki a francia eredetit és a levél magyar fordítását egyaránt közölte a *Magyar Polgár*ban. A magánlevelezést a nyilvános szférába helyezve át Teleki mint magánszemély részben felszámolódott, K. Papp, a Telekihez fűződő közeli barátságát hangsúlyozva, a közös ismerős által kisajátította, mintegy a saját nevéhez kapcsolta Lisztet. lásd *Magyar Polgár*, 11(1877), febr. 21. és nov. 28.

28 MNL, P2269, Dux Adolf levele K. Pappnak, Budapest, 1875. márc. 9.

29 MNL, P2269, gr. Bethlen Miklósné levele K. Pappnak, Zsúk, 1876, nov. 28.

Leöwey Klára, akinek elküldte a *Rab asszony története* című regényét,³⁰ a következő javaslattal állt elő: „Érdekes népszínművet lehetne belőle írni. A szép Judith asszony szép példánya lehetne a falusi magyar menyecskének [...] Ha olyan szerencsésen lehetne színpadra összeállítani, mint aminő érdekes és eredeti maga a regény, igen hatásos népszínmű lenne belőle. Nem volna-e kedve kegyednek átalakítani?”³¹ Nem sokkal később, a *Magyar Polgár* 1878. január 30-i számában arról értesülhettek az olvasók, hogy a szerkesztő benyújtott a színházhoz „*Judit asszony* cím alatt egy nép-dramát, amely tárgyát a *Rab asszonyból* merítette, jövő hónap során fogják előadni.”

Pártfogást jutalomjéréért, reklámot szívességért. A levelezés színházi rétegei

K. Papp Miklósnak összetett viszonya volt a kolozsvári színházzal, újságíróként és kritikusként is befolyással rendelkezett. Az 1860-as években a *Kolozsvári Színházi Közlönyben* is jelentek meg cikkei, Szinnyei Józseffel való levelezéséből kiderül, hogy 1860-ban rövid ideig ő szerkesztette a lapot.³² Ezt alá támasztja a K. Papp hagyatékában lévő 1860. február 9-én kelt szerződés, amelyben Havi Mihály, a korábbi szerkesztő, továbbra is magára vállalva a nyomdai, terjesztési és kezelési költségeket, átadta a szerkesztéssel kapcsolatos felelősséget K. Pappnak az 1860. február 16. és április 1. közötti időszakra.³³ Ezzel a *Magyar Polgár* későbbi alapítója a színház rövid életű hivatalos lapjának szerkesztője lett, de a kiegyezés utáni lapjában ugyanúgy helyet adott a színháznak.

Személyes szálakkal is kapcsolódott az intézményhez: felesége, Szabó Jozefa, közismert nevén Szabó Pepi a kolozsvári társulat tagja volt, számoszínésszel baráti viszonyt ápolt. Kapcsolatairól nemcsak a levelek árulkodnak, hanem K. Papp maga is több személyes hangvételű írást jelentetett meg lapjaiban, nyomtatékosítva ezzel státuszát is. Gyulai Ferenc – Gyulai Pál testvére – szobrának 1876-os leleplezése ürügyén a színésznél tett utolsó látogatásáról írt,³⁴ Jászai Mari egyik 1877-es kolozsvári vendégszereplése után Jónás álnévvel megjelentetett pozitív hangvételű kriti-

30 A *rab asszony* című regény a 1877-ben a *Magyar Polgár* 230–253. számaiban jelent meg folytatásokban Jónás aláírással, és 1878-ban jelent meg könyv formában.

31 MNL, P2269, Leöwey Klára levele K. Pappnak, Kendilóna, 1877. nov. 15.

32 Az 1873 augusztusában keltezett levelet idézi PÉTER, *i. m.*, 22.

33 MNL, P2269, Havi Mihály levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1860. febr. 9.

34 Egy hosszabb részlet a cikkből: „Senki sem jelenhetett meg több kegyelettel e szobor-leleplezési ünnepélyen, mint én és nőm. Én egy évtizedig élveztem e derék férfiú barátságát, nőm pályatársa volt éppen akkor, midőn Gyulayművészetének délpontján állott. Midőn haláloságyában feküdt, egy délután, 1866 december 4-én meglátogattuk. Ezt az órát soha nem fogom elfelejteni. [...] Az én Firi barátom szobája bizony nagyon legényesen nézett ki. Nem voltak luxusai, nagyon kevéssel megérte [...] Most ott feküdt előttem, romba dőlve! [...] Végre felismert. Szótlanul kezem után nyúlt s melegen megszorítá. Lassanként felismerte nőmet is. Szemei megteltek könnyűvel s végigperegtek halvány arcán. Jól esett neki, hogy meglátogattuk, barátságunkat, ragaszkodó tiszteletünket hálával fogadta. [...] Midőn elbúcsúztunk, nőm arra kérte, hogy engedje meg neki azt az örömet, hogy amíg beteg lesz, ételéről ő gondoskodhassék. Jelekkel adta tudtára, hogy már nem

kájában felidézte megismerkedésüket: az éppen Kolozsvárra került, bá tortalan, „sok modorossággal bíró” színésznőt a jelenlegivel állítja szembe. A szöveg alapján Jászai sikereit nemcsak a kolozsvári színháznak, hanem magának K. Pappnak is köszönheti, aki egy előadás után, amelyben a pályakezdő színész nő kivételesen jól alakított, megdicséri őt, és meghívja otthonába,³⁵ hogy elmondja hibáit és biztassa. Végezetül nem mulasztotta el hozzá fűzni: „[A]bban az időben én ifjú házas ember voltam. Szűk kicsi szállásom volt, de hisz első fészeknek az is jó volt. Ide el-eljáromattak a színház első rendű tagjai, kiknek én sok kedves és kedélyes órát köszönheték.”³⁶

K. Papp bennfentessége, színházi vezetői körökben való jártassága visszatérő elem volt lapjában és levelezésében egyaránt, és visszanyúlt a *Magyar Polgár* megalapítása előtti időre. Károlyi Lajos színigazgató 1866-ban tanácsot kért, hogy jelentkezzen-e igazgatónak, ha a színházi vezetés vállalkozói (azaz külsősnek bérbe adott) rendszer szerint fog működni. A következő leveléből az derül ki, hogy már színészként is szerződne Kolozsvárra, ehhez kérte K. Papp ajánlását.³⁷ „Őszintén bevallom önnek mint legjobbakarómnak, hogy a kolozsvári vendégszereplés elkerülhetetlenül szükséges nemcsak a anyagi de legjobban szellemi tekintetben, mert a kolozsvári siker és kritika hathatós befolyással lesz Mariska jövőjére nézve [...] a vendégszereplés érdekében elkövetett minden lépése minket mind megannyi házára kötelezne ön iránt, s ha ön akarja akkor nyugodt is vagyok mert meg fog történni, mit nem képes megtenni egy olyan hatalom mint ön kinek szavára nem csak Kolozsvár, de Erdély is hajt, én nem hiszem, hogy önnek az »akarom« szava valaha füstbe lenne” – írta Hetényi Béla évekkel később.³⁸ Mindez nem volt alaptalan, a szerkesztőnek valóban nem csupán a színészekkel volt szerteágazó kapcsolata, hanem – mint a színház belügyeiben jártas, a nyilvánosságot uraló befolyásos közvetítőt – a színház vezetősége is közel tartotta magához. Esterházy Kálmán a bizottság nevében felkérte arra, hogy a szabad bejárás privilégiumáért cserébe kísérje figyelemmel az egyes színészek játekát és az összhajtást is.³⁹ Megjegyzése remekül tükrözi a színjátszás és a színikritika professzionalizációját is.⁴⁰ K. Pappot olyan „szakemberré” avatták, aki képes volt ítéletet hozni az

tudenni sem! Meghatottan állottunk egy percre még ágya mellett. Tudtuk, hogy utoljára látjuk. Midőn megszorítá utoljára kezünket, ajkai alig hallhatólag rebegték a legmélyebb megindulással: köszönöm! Utolsó kézszorítását éreztük, utolsó szavát hallottuk!” *Hölgyfutár*, 1 (1876), szept. 28.

35 „Abban az időben én ifjú házas ember voltam. Szűk kicsi szállásom volt, de hisz első fészeknek az is jó volt. Ide el-eljáromattak a színház elsőrendű tagjai, kiknek én sok kedves és kedélyes órát köszönheték.”

36 *Hölgyfutár*, 2 (1877), ápr. 5.

37 MNL, P2269, Károlyi Lajos levele K. Pappnak, Nyíregyháza, 1866. ápr. 8., Miskolc, 1866. aug. 8.

38 MNL, P2269, Hetényi Béla levele K. Pappnak, Budapest, 1878. dec. 7. A levélben szereplő „Mariska” Hetényi Béla felesége, Komáromi Mariska, Komáromi Alajos színész lánya.

39 MNL, P2269, gróf Esterházy Kálmán levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. máj. 11.

40 A 18. század végén kezdődő professzionalizációs folyamatokról, különös tekintettel az irodalmi hivatásosodásról, az irodalom intézményeinek, szakmai fórumainak, valamint a hivatásos írói identitás kialakulásáról lásd T. SZABÓ Levente, *Az irodalmi hivatásosodás és az írói szolidaritás új formái a 19. század közepén: a Magyar Írói Segélyegylet esete*, *Irodalomtörténet*, 38/89 (2008), 3, 347–377.; Uő., *A magyartanárság születése, Gyulai Pál egyetemi tanársága és a magyar irodalomtör-*

új darabokról, megállapítani, ki játszott jól és kinek voltak hiányosságai. Minderről a kérészerint bizalmasan be kellett volna számolnia a bizottságnak, a mivel azonban felülírta volna saját hivatalos színikritikus szerepét. Egy hónappal később Esterházy arra kérte fel, hogy egyik leendő körútja alkalmából legyen szíves „a színtársulatoknál körülnézni s az esetben, ha belátása szerint alkalmas tagokat talál a téli idényre szervezendő idevalótársulathoz, a megbeszéltszerepkörökre megállított feltételek mellett, tagokat szerződtetni és ajánlatba hozni [...]”.⁴¹ E kéréssel a színészek rekrutációját részben külsős, de bizonyos értelemben szakembernek tekintett újságíróra bízta. Egyik cikke, amelynek leírása szerint kitessékeltetésével megsértették, azt mutatja, privilegizált helyzetben volt, külsősként általában a próbák és előadások alatt is jelen lehetett a kulisszák mögött. K. Papp a kiküldést igazságtalan bánásmódnak érezte, visszaküldte ingyenjegyét, sőt meg is szüntette a *Magyar Polgár* színházrovatát. (Csupán annak hatására volt hajlandó megbékélni, hogy Korbuly Bogdán, a színház intendánsa, személyesen tisztázta a félreértést).⁴²

A színházi szakember és a kritikus mellett Cséki Lina levele K. Papp egy újabb, színházhoz kapcsolódó szerepére hívja fel a figyelmet: „Kérem tisztelt szerkesztő Úr! ne vonja meg pártfogását tőlem, Önnek igen sok befolyása van a színháznál és az Ön ajánlása sokkal hamarabb ellősegíti szerződtetésemet, mint így, minden pártfogás nélkül. [...] És most még egy kérésem tisztelt Szerkesztő úr [...] abban az esetben, ha átmegegyek [Szalontára vendégszerepelni] igen szeretném a Judit asszony című népszínművét is a repertoárba felvenni.”⁴³ A *Judit asszonyt* K. Papp *A rab asszony* című regénye alapján írta, feltehetően nem függetlenül az előző részben tárgyalt Leöwey Klárától kapott levélről. Ezáltal új szerepben, a drámaíró szerepében is megjelent a színészek és a közönség előtt. Ahogy történelmi és szépirodalmi munkáit az előző részben ismertetett hálózatán keresztül terjesztette, színészekből és igazgatókból álló kapcsolathálója remekül működött drámái megismertetésére. Pártfogásáért, közbenjárásáért cserébe, ahogy az több levélből is kiderül, a színészek játszották, terjesztették műveit, beszéltek róluk.

Összesen három drámáját játszották Kolozsváron: a *Judit asszony* bemutatója 1878. február 23-án volt. A kritika többnyire pozitívan fogadta, megelőlegezte neki a bizalmat, hiszen drámaíróként ugyan kezdő volt, de más szerepkörökben, újságíróként és közéleti személyiségként jelentősnek számított. Az *ördög bibliája* című népdramáját 1879. január 24-én mutatták be a budapesti Népszínházban, majd április 6-án Kolozsváron, az *Absolon papa* című, *Az én első halászatom* elnevezésű tárcák alapján készült vígjátékot pedig 1879. március 15-én játszották először Kolozsváron. A források alapján a *Judit asszony* volt a legsikeresebb, Kolozsváron két évadban összesen ötször adták elő (majd 1880. február 22-én, K. Papp halálakor is ezt vitték

téneti képzés hivatásosodása, ItK, 110(2006), 6, 677–701. A magyar képzőművészet dualizmuskori társadalomtörténetéről – és ezen belül professzionalizációs kérdésekről is – lásd: Szívós Erika, *A magyar képzőművészet társadalomtörténete, 1867–1918*, Bp., Új Mandátum, 2009.

41 MNL, P2269, gróf Esterházy Kálmán levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. jún. 19.

42 Magyar Polgár, 8(1874), dec. 27.

43 MNL, P2269, Cséki Lina levele K. Pappnak, Nagyvárad, 1878. szept. 6.

színre a színházban az ő tiszteletére), Nagyváradon többször is láthatta a közönség, Szamosújváron a lapok tudósítása szerint először 1878. november közepén mutatták be jogdíjmentesen nagy sikerrel; a közönség körében jelen volt a szerző számos ismerőse és rokona.⁴⁴ A levelezés szerint a szamosújvári társulat igazgatója, Homokay László az előadás után néhány nappal érdeklődött az előadhatási jogdíj felől, és a szerző által meghatározott húsz forintot tízre próbálta lealkudni, a vidéki társulatok hátrányos gazdasági helyzetére hivatkozva.⁴⁵ Adarabgaranciáját az Erdély-szerte ismert K. Papp Miklós neve jelentette; a kolozsvári bemutató előtt néhány nappal már viszonylag sokat foglalkoztak vele, folyamatosan tudósítottak a próba folyamatról. E. Kovács Gyula, a kor neves színész-rendezője, a kolozsvári színház tagja, később művezetője, ismertetőt írt a *Keletben. A Judit asszony* végét, amely a „magyar tragédia irányába mutat”, újszerűnek érezte a Szigligeti-féle, boldogan végződő népszínműhöz képest.⁴⁶ Hegedűs István bírálta a darabot kritikájában, például a szerkezetét több helyen elhibáztottnak tartotta a regényhez képest. A bemutatót azonban, ahol a színészekkel többször megisméltették a dalokat, és a szerzőt tízszer is kihívták a színpadra, sikerként értelmezte.⁴⁷

Cséki Lina – amellet, hogy engedélyt kért a szerzőtől, hogy szalontai vendég-fellépése alkalmával játszassa *Judit asszony* szerepét, nagyváradi jutalomjátékára is ezt választotta, mert „a darab, dacára a közönség érdeklődésének nem adta többet Váradon”.⁴⁸ A közönség kívánságának akart tehát eleget tenni.⁴⁹ Mások is játszották jutalomjátékként, Krecsányi Ignác leveléből például megtudjuk, hogy színész nővére, Sarolta elkérte a szerzőtőlegyszabadkai előadásra, de végül nem tudott játszani benne. Krecsányi Ignác azonban mégis előadta, lemásolta és a jogdíj felől érdeklődött.⁵⁰ 1878 júniusában Soldosné választotta kolozsvári jutalomjátékául, Jászai Mari pedig kolozsvári búcsúfellépéséül 1878. november 16-án. E. Kovács Gyula, akit K. Papp Miklós a színházi vitákban rendszerint tárogatott és teret biztosított tárcáinak lapjában, szintén a darabban vállalt szereppel viszonzta a szívességet. A *Fővárosi Lapok* a színész 1879-es nagykarolyi vendégszereplése alkalmával szóvá is tették, hogy E. Kovács a *Judit asszony* férfi főszerepét nem művészi becsvágyból, hanem a szerző iránti barátságból játszhatta el.⁵¹

44 Magyar Polgár, 12(1878), nov. 18.

45 MNL, P2269, Homokay László levele K. Pappnak, 1878. nov. 26. és dec. 2.

46 Lásd Magyar Polgár, 12(1878), febr. 23.

47 Magyar Polgár, 12(1878), febr. 26.

48 A sajtóvisszhang szerint valóban nagyon jól fogadták Váradon is, a kritikák szerint K. Papp a scenírozásban, technikai szerkezetben rutinnal bír, „a népies nyelvet bírja”, a „népéletet közvetlen tapasztalásból ismeri”, és azt sem mulasztják el hozzátenni, hogy hogy mióta K. Papp Miklós 500 frtot ajánlt fel a Váradon építendő, állandó színház javára, (a Szigligeti emlékünnepegy alkalmával) azóta nagyon »grata persona« lett a közönség előtt, mely őt, a kolozsvári színtársulat állandósítása érdekében kifejtett hírlapi buzgólkodás alapján – teljesen félreértett.” Magyar Polgár, 12(1878), jún. 29.

49 MNL, P2269, Cséki Lina levele K. Pappnak, Nagyvárad, 1878. aug. 8.

50 MNL, P2269, Krecsányi Ignác levele K. Pappnak, Zombor, 1878. ápr. 29.

51 Lásd Magyar Polgár, 13(1879), máj. 18.

Kétségtelen, hogy a *Judit asszony* aratta a legnagyobb sikert, a másik két darabbal jóval kevesebbet foglalkoztak. Az *Ördög bibliája* népdramáját, második színművét a Népszínházban mutatták be 1879-ben. A darab megbukott, utólag a szerző az *Első drámám tragédiája* című tárcában próbálta ennek okát körvonalazni és egyben megmagyarázni a budapesti színrevitel körülményeit. A darab kolozsvári bemutatójára 1879 áprilisában került sor, a színház majdnem megtelt, a közönség kíváncsi volt az előadásra, ami „a pesti kritika szerint a legrosszabb e földtekén”, Kolozsváron azonban, a darabhiányosságai ellenére, a kritika szerint tagadhatatlanul tetszést aratott, a szerzőt kétszer kihívták.⁵² E sikerhez – ahogy K. Papp Szilágyi Béla rendezőhöz intézett nyílt levelében fogalmazott – hozzájárult a rendező és minden művész társa, akinek szerepe volt a darab színrevitelében. A szerző megköszönte, hogy „elég tételt szereztek egy olyan irodalmi kérdésben, melyet nyíltan Kolozsvár közönsége elé fellebbezett a fővárosi napi sajtó ítéletével szemben”.⁵³

Absolon papa című darabjának alapja K. Papp egyik tárcája, amelynek Torda környékén, a szerző gyerekkori otthonában játszódó alaptörténete a drámában francia szereplőkkel és párizsi helyszínekkel jelenik meg. Bemutatója 1879. március 15-én volt; az ünneplés fényét emelte, hogy Liszt Ferenc és Zichy Géza éppen Kolozsváron koncertezett. Arról nincs információ, hogy a zeneszerző látta-e a darabot, minden esetben bizonyára jelzésértékű volt az, hogy K. Papp darabját választották erre a napra, akkor is, ha Liszt és Zichy koncertje, valamint a március 15-re szervezett programok gazdagsága kissé elterelték a figyelmet az esti előadásról.

Miközben K. Papp színházi kapcsolathálójának kölcsönösségen alapuló dinamikáját legjobban a drámáit – és elsősorban a *Judit asszonyt* – köszönetképpen játszó színészigesztusok mutatják meg; számos levélben a köszönetnyilvánítás, a kölcsönös segítség egyéb formái is megjelennek. A K. Papp Miklóshoz intézett színészi levelek egy része valamilyen módon a barátság és a pártfogás körül mozog, vagy legalábbis a színészek tesznek azért, hogy K. Papp ne feledkezzen meg róluk. Felhívják figyelmét vendégszerepléseikre, jutalomjátékaikra, és állandósult formulaként jóindulattal és pártfogással ajánlják magukat. Boér Emma Marosvásárhelyről jelentkezett,⁵⁴ Erdélyi Marietta – akit Káldy Gyula karmester és zeneszerző ajánlott K. Papp figyelmébe⁵⁵ – egy kolozsvári szereplését jelezte.⁵⁶ Gerő Lina Komáromból tudósított személyes hangvételű levelében: „Kedves Pap úr! Ugye csak rossz kisleánya van? Hogy mindeztideig nem kereste fel soraival. [...] Helyzetemről csak jót mondhatok. [...] És önök hogy mint vannak? az új társulat kielégítő?” Az ajándékozás, szívesség, megbízás mozzanata is megjelenik a levélben: „Igaz, megkaptam a küldött névjegyet, köszönöm

52 Magyar Polgár, 13(1879), ápr. 6.

53 Magyar Polgár, 13(1879), ápr. 8.

54 MNL, P2269, Boér Emma levele K. Pappnak, Marosvásárhely, 1871. aug. 24.

55 „[a]jánlom figyelmedbe, és pártfogásodba Erdélyi Marietta kisasszonyt, tanítványa nyomat ki a kolozsvári közönségnek most első ízben mutatja be magát; bár énekelt már több ízben Aradon, Debrecenben és itt is a nemzeti színpadon, mindazonáltal mégiscsak kezdő, de nagyon sokat ígérő kezdő [...], és meg vagyok győződve, hogy tetszésedet el fogja nyerni.” MNL, P2269, Káldy Gyula levele K. Pappnak, Budapest, 1876. febr. 24.

56 MNL, P2269, Erdélyi Marietta levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. szept. 7.

a megemlékezést.” Elképzelhető, hogy a „megemlékezés” névnap-i köszöntő lehetett, a hagyatékban ugyanis olyan névjegy is található, amelyet Gerő küldött K. Papp névnapjára – a köszöntés tehát kölcsönös lehetett. Az – egyébként rövid – levélben még egy érdekes rész van: „Ime itt küldöm a Színészet iskoláját melyre még Decemberben elő fizetett. Mivel csak most kaptam meg tehát nem küldhettem hamarabb. Láska hogy Egressi mégiscsak el küldte.”⁵⁷ Az ilyen jellegű kisebb megbízásokra, amelyeket a megbízottak ellenszolgáltatóként, köszönetnyilvánításként, de mindenesetre kölcsönös segítségként értelmezhetek, találunk még példát a levelekben.⁵⁸

A jóindulatot és pártfogást kérő levelek mellett újabb típus a közbenjárást kérők levelezése. Dalnoky Béni kéri, hogy „tudósítson minél előbb, hogy állnak Kolozsvárott a színügyek, ha tehetne valamit értünk, nagy köszönettel vennénk”.⁵⁹ Kassai Vidor (aki rövid ideig Jászai Mari férje volt) szintén K. Papp pártfogását kéri kolozsvári szerződéséhez.⁶⁰ A levélíró színészek az „utilité, politesse, honnéteté” hármását és a kölcsönösség elvét betartva igyekeztek viszonzni a remélt vagy valós segítséget. Bokodi Antal a dicséretet, K. Papp szakértelmének hangsúlyozását választotta. K. Papp közbenjárását kérte abban, hogy Kolozsváron vendégszerepelhessen, sőt esetleg szerződjhessen is. Bokodi ismételtlen a szerkesztőhöz fordult, még azután is, hogy a színház igazgatósága visszautasította őt. Nem feledte el egyik leveléhez sem hozzáfűzni, hogy hiányolja őt szakértőként a színház vezetéséből.⁶¹

Láttuk, hogy sok színész a belső ügyekben jártas lapszerkesztőtől igyekezett kipuhatolni, érdemes-e Kolozsvárra szerződni, vagy akár rövidebb időre vendég-

57 MNL, P2269, Gerő Lina levele K. Pappnak, Komárom, 1879. aug. 10. Egressy Gábornak *A színészetiskolája* című könyvéről van szó. A hagyatékban van két levél Egressy Gábor fiától, Ákostól, az egyik Szegedről érkezett 1873-ban, és ebből arra lehet következtetni, hogy a színész tudósított („becses lapjának dolgozom”, „más szerkesztőségek is át szokták ruházni szabadjegyeiket megbízottakra”) a lapnak. A másik, Szabadkáról 1877-ből címzett levélben arról ír, hogy Kolozsváron maradt dolgait elárverezték, és kéri K. Pappot, hogy segítsen neki „a tyja ereklyéinek” visszaszerzésében, adja oda neki teljes kártérítés mellett azokat a tárgyakat, amelyeket megvásárolt.

58 „Amint leveled vettem, futottam Soldosnéhoz, felkerestem Tamásyt, s ezektől megtudva a dal mibenlétét – megrendeltem Rajkainál, s holnapután kaphattam volna meg csak... De a jog iránt is tisztában akartam lenni... megyek a népszínházhoz, Erkel Elekkel végezni, s ettől hallok, hogy már tegnap iratta le Benkő – Kolozsvár számára – keresem Benkőt, hát mondja, hogy – Kovács Gyula megrendelésére – már tegnap elküldötte! így az én futkározásom – füstbe ment!! sajnálom, hogy szolgálatakkészségem – számodra – hasznavehetlenné lett, de azt hiszem, nálad az egyértékű lesz, csak a dal meglegyen.” MNL, P2269, Komáromy Alajos levele K. Pappnak, Budapest, 1878. febr. 17.

59 MNL, P2269, Dalnoky Béni levele K. Pappnak, h.n., é.n.

60 MNL, P2269, Kassai Vidor levele K. Pappnak, Pest, 1873. okt. 16.

61 MNL, P2269, Bokodi Antal levele K. Pappnak, Kecskemét, 1877. dec. 21., és 1878. jan. 18. K. Papp 1874-ben jól ismert Jónás álneve alatt közölt egy cikksorozatot a *Magyar Polgárban Ha én a kolozsvári színház igazgatója lennék* címmel, amiben leírta, hogy mit tart problémásnak a színház működésében, és mit változtatna rajta. Eza programszövege három éves igazgatói állásbetöltésére szánt pályázatnak is tekinthető. Végül nem lett belőle színházigazgató, de írása erős reakciókat váltott ki (lásd például 2. lábjegyzet.) Erre utalhatott Bokodi 1875-ös levele: „Örömmel olvastam a lapokban, hogy Ön tisztelt Uram, át akarja venni 3 évre a színház vezetését. Ideje, hogy az önzetlenség mellett egyszerűmind szakértő legyen, ki az ügyet” kezébe veszi. MNL, P2269, Bokodi Antal levele K. Pappnak, Székesfehérvár, 1875. febr. 22.

színészként fellépni. A kölcsönösség elvéről árulkodnak azok az esetek, amelyekben segítségéért cserébe a színészek érdeklődtek K. Papp darabjai iránt, beszéltek róla, játszották. Emellett a sajtónyilvánosság szintén olyan eszköz volt, amelyet a levélírók igyekeztek a maguk hasznára fordítani. Komáromi Alajos színész lánya, Komáromi Mariska közeledő – s mint kiderül, nagy tétellel bíró – kolozsvári vendégszereplése ürügyén fordult régi jó szerkesztő barátjához. „Nem kérek öntől legkisebb részrehajlást [...] csupán azt bátorlódok kérni, hogy fellépését megelőzőleg, egy kis ártatlan reklámot kérek adni becses lapjában, hogy a közönség érdeklődjék kevés hírnévvel bíró leányom tehetsége iránt.”⁶² A *Magyar Polgár*ban – a korabeli sajtógyakorlat szerint – számos aláírás nélküli, még álnévvel vagy monogrammal sem jegyzett cikk olvasható, különösen igaz ez a „Hírharang” rovat rövid híradásaira. Néha egy-egy hír stílusáról vagy a mellette térdeplőn nyilat tartó kis emberről⁶³ felismerhető K. Papp, a levelezés alapján pedig néhány további hír is beazonosítható.

Komáromi levele után három nappal semleges hangvételű hír jelent meg a lapban, amelyből kiderül a szereplés tétje is: a nem sokkal korábban elhunyt Némethy Irma szerepkörének betöltésére kerestek valakit. „Miótán Komáromy Mari kisasszonyt nem láttuk még játszani soha, természetesen nem tudjuk megítélni, ha van e hely betöltésére elég képzettsége és hivatása. Egyelőre a legjobbat tesszük fel” – kommentálta a lap.⁶⁴ Elképzelhető, hogy ekkorra még nem érkezett meg az apa levele, néhány nappal később azonban – Komáromi kérésének megfelelően – már más hangnemű híradás jelent meg: „[É]rdekes vendégszereplés veszi kezdetét holnap színpadunkon, mely jelen színi körülményeink közt bizonyos jelentőséggel bír. Arról van szó, hogy Némethy Irma helye betöltessék. [...] Komáromy Mari k. a.-ról annyikedvezőt hallottunk, hogy legjobb reménységgel nézhetünk a »Jóslat« holnapi előadása elébe.”⁶⁵ A színésznő játéka nak recepciója pozitív volt ugyan, de a szerződés nem valósult meg, ugyanis „általában véve ez alkalommal sem mutatott többet, mint a mennyit egy kezdőtől, – ismételnünk kell: – tehetséges kezdőtől várunk lehet”.⁶⁶ Két évvel később már Hetényinéként tért vissza vendégszerepelni Kolozsvárra férjével, Hetényi Bélával, akinek fent idézett levele – és ennek következtében feltehetően K. Papp közbenjárása – tette lehetővé a vendégjátékot. Komáromi Alajos ekkor is K. Papphoz fordult. Megköszönte a *Stuart Máriáról* és benne a lányáról írt elismerő kritikát, majd sajátos kéréssel fordult a szerkesztőhöz:

„Végül még egy kéréssel kívánlak terhelni kedves jó Miklósom, de csak úgy, ha nem kerül nagy önmegtagadásodba, s ha nem ellenkezik jobb meggyőződéssel – búcsúzóul a gyerekeknek, ha olyan formán ír nál Mariska szerződtetését illetőleg, hogy: »Ti ugyan óhajtanátok ko-

62 MNL, P2269, Komáromi Alajos levele K. Pappnak, Budapest, 1876. máj. 12.

63 Hegyesy Vilmos K. Pappra emlékező tárcájában írt arról, hogy a főszerkesztő-laptulajdonos hírlapírói pályája kezdetén főleg tárcacikkeket és ezzel a kis rajzzal jelölt rövid, szellemes újdonságokat írt. *Magyar Polgár*, 15(1881), febr. 13.

64 *Magyar Polgár*, 10(1876), máj. 15.

65 *Magyar Polgár*, 10(1876), máj. 19.

66 *Magyar Polgár*, 10(1876), máj. 23.

lozsvári szerződését, de nem akarnátok, hogy az rövididejű legyen, márpedig – miután a budapesti lapok is legközelebb a nemzeti színházhoz szerződéséről beszéltek – nem kívánatos, hogy hamar elveszítsétek..., hogy eddig is nem lett szerződötve, nincs értelme! mert ilyen tehetséget parlagon hagyni a budapesti nemzeti színháznak: lelkiismeretbe vágó dolog! sat.«... ezt már jobban tudod Te – mint, s hogyan kell.»⁶⁷

A hír a színész által kért formában nem jelent meg; nem tudni, hogy a pozitív híradás ilyen jellegű megrendelése áthághatta tlan etikai határ lehetett-e K. Pappnak, vagy az bosszantotta, hogy Komáromi „ellenszolgáltatása” nem járt sikerrel. (Elvitte Paulay Edének K. Papp egyik darabját. A levélből nem derül ki, melyiket, azonban annak nem nyerte el tetszését). Cserébe a színész házaspárt utolsó fellépése után az alábbi csípős megjegyzéssel búcsúztatta a lap: „[A] Hetényi-pár igen eléggülten távozott Kolozsvárról Budapestre. Mind a fogadtatás, mind az eredménnyel meglehettek elégedve a jelenkörülmények között.” Komáromi naka hagyatékban található utolsó, keltezés nélküli levele remekül ráérez a kapcsolatháló működésére, és jól összefoglalja azt. Álljon itt zárószóként egy részlete: „Ha megengeded őszinte baráti szómat, azt mondanám neked: többet – sokat – effélét, mint a rabasszony. [...] Ezen az úton nagy jövő vár reád. Reméllem nem veszed szavaimat hízélgésnek? nincs rá semmi okom – becses barátságodon kívül – biztosítalak! mert: gyermekeim soha sem fognak Kolozsvárra szerződni!”⁶⁸

Az oly sok szerepet kipróbáló K. Papp Miklós profilját az irodalomtörténet-írás egyetlen szerepre, az újságírói hivatásra szűkítette. Visszahelyezve 19. századi kontextusába, a szerepkörök heterogenitása, az irodalmi és színházi élet gazdagsága látható. Tanulmányomban csupán a azok a leveleket elemeztem, amelyek ez utóbbikét témakörbe tartoznak. A kutatás azonban kiegészíthető a szorosabban vett szerkesztői levelezéssel, valamint a politikai levelekkel is, ami tovább árnyalná a kolozsvári szerkesztő, író, kritikus, történész és politikus szakmai életútját és kapcsolati hálóját.

67 MNL, P2269, Komáromi Alajos levele K. Pappnak, Komárom, 1879. febr. 9.

68 MNL, P2269, Komáromi Alajos levele K. Pappnak, h.n., é.n. Komáromi arról ír, hogy a Magyar Polgárban olvasta Rabasszonyt, ebből tudjuk, hogy biztosan 1877 vége utánra datálható a levél. Az idézett rész alapján könnyen lehet, hogy lánya és veje szerződést nem eredményező 1879-es vendégszereplése után íródott.

Összefoglaló

A 19. században a sajtó nyilvánosságának térnyerésével nem tűntek el azok a technikák, amelyek segítségével a tudósok és írók kapcsolattartása működött a hivatásosodás és intézményesülés előtt. A *respublica litteraria* dinamikája – átalakulva ugyan, de megőrizve a kölcsönös segítség, becsületesség és szívélyesség elvét – továbbra is működött a háttérben, még ha ennek nyomai a sajtóban nem is látszanak egyértelműen. A kolozsvári lapalapító-szerkesztő K. Papp Miklós hagyatékában található levelek jelentős méretű kapcsolati hálót fednek fel, és rámutatnak annak „szívességet szívességért, könyvet könyvért, barátságot barátságért” elv alapján működő mechanizmusaira is. K. Papp erre építkezve, a hálózattípusok tudatos használatán keresztül nyerte el centrumszerepét. Hálózata régiókon és társadalmi csoportokon ívelt át, a régi arisztokrácia tagjaival, a honorációértelmiséggel és a színházhoz kötődő egyénekkel egyaránt kapcsolatban állt, gyakran szakmai itőkévé konvertálva ezeket a kötődéseket. A levelek egy újságírói karrieren túl a 19. század végi Erdély irodalmi és színházi életének alakulását is modellezzik.

Miklós K. Papp and a Network of Intellectuals Development and Practices of the Cultural Elite in Late Nineteenth-Century Transylvania

The growing dominance of the public space provided by the press in the nineteenth century did not supplant those techniques of exchange which were used by scholars and writers before the institutionalisation and the officialization. The dynamics of a *respublica litteraria*, even if it was transformed, still preserved the principles of mutual help, honesty and cordiality, and was operating in the background, although there are no obvious traces of this in the press. The letters in the estate of Miklós K. Papp, the founder and editor of a newspaper from Kolozsvár uncover a significant network of contacts, and also illustrate the mechanics based on the principles of “favour for favour, book for book, friendship for friendship”. Relying on this, making a conscious use of network types, he gained the role of a centre. His network crossed regions and social groups, he was in contact with the older aristocracy, the honoratior intelligentsia, and theatre people alike, and often converted these connections into professional capital. The letters not only represent a journalistic career, but also provide a model for the late-nineteenth century literary and theatrical life of Transylvania.